

PETER VAN ROMPUY

**DEMOCRATIE
zkt
VERTROUWEN.**

*Een dam tegen populisme
en extremisme*

LANNOO

*Voor Andreas en Ariane,
opdat ze kunnen opgroeien
en zich thuis voelen
in een vrije wereld.*

‘Vroeger stond de stille meerderheid voor de niet-uitgesproken, sluimerende onvrede.

Inmiddels is het andersom:

nu staat ze voor de stille redelijkheid van de meeste mensen, die in het gekrakeel niet langer gehoord lijken te worden, die geheel en al buiten beeld zijn geraakt door alle polarisatie.’

BAS HEIJNE, Nederlandse columnist

Niet Langer Verbonden (2016). NRC Handelsblad.

INHOUD

9	Inleiding
13	Deel 1. Spiraal van polarisering
14	Het midden loopt leeg
15	Populisme in opmars
17	Extremistisch geweld
18	Polarisering
20	Nieuwe tweedeling
22	Aardverschuiving
23	Democratuur
26	Echte stille meerderheid
28	Vetocratie
31	Wilde globalisering
32	Neerwaartse spiraal
36	Voedingsbodem
37	Opwaartse tegenbeweging
41	Deel 2. Vertrouwensdemocratie
42	Inleiding
43	1. Vertrouwen in de politiek
115	2. Vertrouwen in de toekomst
143	3. Vertrouwen tussen burgers
167	Uitleiding

INLEIDING

Tot voor kort was de ‘stille meerderheid’ de groep van zwijgende, maar misnoegde burgers. Tegenwoordig zijn de rollen omgekeerd. Ze bestaat nu uit de gewone, redelijke burgers die zich niet meer herkennen in alle geraas in de media en de politiek. Hun reële bekommernissen worden vandaag enkel nog beantwoord met voorstellen die simpel, aantrekkelijk en vooral ongeloofwaardig zijn. Nochtans zijn ook zij oprecht bezorgd over de impact van de globalisering. Ook zij voelen zich onzeker over de toekomst, nu populistten als Trump aan de macht zijn. Ook zij voelen zich bedreigd door het terroristische geweld. Sommigen stellen daarom dat de mensen enkel nog gedreven worden door onvrede of woede. Terwijl heel wat burgers net meer dan ooit op zoek zijn naar leiders en medeburgers die ze kunnen vertrouwen! Die mensen van goede wil hebben we ook meer dan ooit nodig. Want een democratie kan niet overleven zonder leiders en burgers die elkaar vertrouwen. Hoe herstellen we het vertrouwen in de democratie?

Ten eerste moet de politiek het vertrouwen van de burger herwinnen. De bevolking niet met grote beloftes op een dwaalspoor brengen, maar de waarheid spreken. Niet meedoen met de waan van de dag, maar standvastig de eigen principes blijven verdedigen. Niet alleen spreken over waarden en fatsoen in de samenleving, maar er ook naar handelen in de eigen politieke actie. Politici die het vertrouwen van de burger willen winnen, moeten niet alleen geloven in wat ze zeggen, maar vooral doen wat ze zeggen. Bovenal verwachten de burgers dat hun leiders de problemen aanpakken. Niet met grote uitspraken, maar met daadkracht en resultaten.

De mensen willen verandering, geen geblaat erover. Maar ook geen revolutie die hun levens overhoop dreigt te gooien. De mensen willen échte verandering, die de huidige stilstand doorbreekt. Zodat hun inspanningen opnieuw vruchten kunnen opleveren. Zodat ze voelen dat hun levens er weer stap voor stap op vooruitgaan. Zodat vandaag beter is dan gisteren en morgen beter dan vandaag. Pas dan zal ook het vertrouwen in de politiek stap voor stap terugkeren. Pas dan zal de sirenenzang van het populisme en extremisme in dovemansoren vallen.

Ten tweede moeten burgers elkaar opnieuw meer vertrouwen. Dat gevoel tussen mensen groeit daar waar ze zich verenigen rond dezelfde waarden. Die kun je niet van bovenaf opleggen. Ze worden beleefd en doorgegeven vanuit het hart van de samenleving, door alle mensen van goede wil.

Een *vertrouwensdemocratie*, daar moeten we terug naartoe. Ondanks de vele crisissen die Europa nu tegelijkertijd treffen, zijn de mensen nog steeds vastberaden om hun levens niet uit de rails te laten lopen. Ze willen in rust en vrede hun leven verder uitbouwen, vrij van politieke zorgen of turbulentie. De mensen verdienen beter dan het huidige geroep en gescheld in de politiek en in de media. Ze rekenen op leiders die hen niet naar de mond praten, maar die hun levens tastbaar vooruithelpen.

Toch moeten we vaststellen dat de spiraal van polarisering die onze samenleving in zijn greep lijkt te houden, nog steeds aan kracht wint. Een tijdlang hebben we in stilte gehoopt dat het wel vanzelf zou overwaaien. Maar na Trump en de brexit weten we zeker dat het niet zal koelen zonder blazen. We staan op een kantelpunt in de geschiedenis. Waar het nu naartoe zal gaan, hangt gelukkig nog altijd van onszelf af. Het is nog niet te laat. De meeste mensen van goede wil zijn nog altijd in de meerderheid. Het is hoog tijd dat er

opnieuw geluisterd wordt naar hun stem. Want ook zij hebben veel te zeggen. Deze echte stille meerderheid moet nu spreken, vooraleer het geen meerderheid meer is. Ze moet nu opstaan, als ze morgen niet wil wakker worden in een wereld waar anderen hun toekomst bepalen.

1

SPIRAAL VAN POLARISERING

*'Things fall apart;
The centre cannot hold;
Mere anarchy is loosed upon the world,
The blood-dimmed tide is loosed, and everywhere
The ceremony of innocence is drowned;
The best lack all conviction,
While the worst are full of passionate intensity'*

William Butler Yeats, Iers dichter
The Second Coming (1920)

Het midden loopt leeg

'America is more deeply divided than we thought.'

Hillary Clinton, concession speech

Ik bleef de hele nacht in spanning wakker toen de resultaten van de Amerikaanse presidentsverkiezingen binnenliepen. Toch ontwaakten ik en vele andere Europeanen hard toen duidelijk werd dat Donald Trump de volgende president zou worden. Iedereen heeft wel een mening over hoe Trump aan de macht kon komen, maar iedereen is het over minstens twee zaken eens. Vooreerst waren de Verenigde Staten nog nooit zo diep verdeeld tussen arm en rijk, tussen blanken en zwarten, christenen en moslims, stedelingen en plattelandsbewoners, tussen Democraten en Republikeinen. Die verdeeldheid werd door Trump maximaal uitgebuit. Ten tweede zal de golf van het populisme niet vanzelf wegebben. Het zal niet volstaan Trump vier jaar uit te zweten. Het populisme is immers een wereldwijd fenomeen. Kort daarvoor beleefde Europa haar eigen Trump-moment. Op 23 juni 2016 besloten de Britten de Europese Unie te verlaten, nochtans het fundament van bijna zeventig jaar welvaart en vrede in heel Europa. Trump en de brexit tonen aan dat het populisme zo wijdverspreid is dat het de koers van een natie en zelfs van een continent fundamenteel kan doen omkeren. We staan niet voor een tijdperk van verandering, maar voor een verandering van tijdperk.

Tegelijkertijd werden zowel Europa als de vs getroffen door extremistisch geweld. De beelden van de terroristische aanslagen in Brussel, Parijs, Nice, Orlando en Berlijn staan iedereen op het netvlies gebrand. Extremisten trachten, door geweld te plegen tegen onschuldige burgers, onze samenleving te verdelen en mee te sleuren in hun bloedige strijd.

Onder druk van het populistische geraas en het extremistische geweld hebben steeds meer burgers het gevoel dat ze een kamp moeten kiezen: voor of tegen moslims, voor of tegen de Europese Unie, voor of tegen de opvang van Syrische vluchtelingen. Het publieke debat verloopt zo heftig en bits dat het wel lijkt alsof er geen ruimte meer is voor een genuanceerde aanpak. Bij elk debat polariseert de samenleving wat meer. Bij elke keuze tussen uitersten wordt de stille meerderheid van redelijke burgers wat minder groot. Het ooit zo druk bezette midden begint stilaan leeg te lopen. De gematigde burgers maakten nochtans decennialang het brede leeuwendel van de bevolking uit. De politieke partijen die deze centrumkiezers wisten te overtuigen, bepaalden de koers van het land. Althans tot voor kort, want de gematigde meerderheid verschuift. Naar waar is helemaal nog niet duidelijk. Wel wordt de politieke strijd duidelijk niet meer om *het centrum op zich* gevoerd, maar wel om *het voortbestaan ervan*. De strijd is zelfs niet louter politiek van aard. Het gaat ook over het voortbestaan van de democratie en het samenleven zelf! Vormen de redelijke en gematigde burgers die zich tot het midden van de samenleving rekenen, nog wel de meerderheid? En hoe is het zover kunnen komen?

Populisme in opmars

‘De onderbuik is even waardevol als het verstand.’

Een Vlaams volksvertegenwoordiger

Wat is populisme precies? Er bestaan vele definities, maar in dit boek beschrijven we het als een houding in het publieke debat waarbij men zegt wat op dat ogenblik als populair wordt geacht. Een populist zegt wat bij een welbepaald publiek op een welbepaald moment op het

meeste applaus kan rekenen. De populariteit van de uitspraak gaat daarbij voor op het waarheidsgehalte ervan of de eigen politieke overtuiging.

Populisme is een houding in het publieke debat die zich in elke partij kan manifesteren. Geen partij of politicus heeft er het monopolie op. Ook niet rechts. Linkse partijen kunnen zich evenzeer populistisch opstellen. Wel is het zo dat een populistische aanpak duidelijk meer tot de aard van de ene partij behoort dan tot die van de andere. Net zoals sommige partijen de verdediging van een gematigde politiek uitdrukkelijk op zich nemen, terwijl andere partijen net de afbraak ervan als hun bestaansreden zien. Trouwens, niet alleen politici, maar ook opiniemakers kunnen zich populistisch uitlaten.

Let wel: de burger die op een populistische partij stemt, is daarom niet zelf een populist. Aan zijn stemgedrag kunnen heel andere redenen ten grondslag liggen dan de steun voor populistische standpunten. Het is best mogelijk dat het aantal gematigde burgers veel groter is dan het totale aantal kiezers van alle centrum-, centrum-linkse en centrumrechtse partijen samen.

Het valt op dat geen enkele partij of politicus zichzelf openlijk populistisch noemt, wegens de negatieve bijklank van het woord. Net zoals geen enkele politicus zichzelf racistisch noemt. Wel kwamen de voorbije jaren partijen op die in de media als populistisch bestempeld worden. Denk maar aan het FN met Marine Le Pen in Frankrijk, de PVV met Geert Wilders in Nederland, AfD met Frauke Petry in Duitsland, Syriza met Alexis Tsipras in Griekenland of de Vijf-Sterrenbeweging met Beppe Grillo in Italië. In de VS is Donald Trump het levende bewijs van de opmars van het populisme. In Vlaanderen heerst terughoudendheid om partijen als populistisch te kenmerken, op het Vlaams Belang en de PVDA na.

Wel is het onmiskenbaar zo dat populistische uitspraken steeds vaker de boventoon voeren in de media. Wie tegenwoordig een nieuwssite of sociale media opent, wordt bestookt met allerhande radicale uitspraken. Vaak wordt daarbij ingespeeld op de heersende onvrede. Populisten verzetten zich tegen ‘het systeem’ en hanteren daarbij vooral een antiretoriek. Met hun radicale uitspraken willen ze zo weinig mogelijk ruimte laten voor nuance of gematigdheid. Ze trachten een beeld te scheppen van een samenleving waarin compleet tegengestelde groepen elkaar voortdurend bestrijden en waarvan het onderscheid in hun ogen gebaseerd is op een bijna moreel oordeel. Het einddoel is het omverwerpen van de bestaande orde en instellingen, zonder duidelijk te zijn over het eigen alternatief.

Extremistisch geweld

Extremisme is een ideologie die haar eigen wereldbeeld onverkort wil opleggen aan iedereen, ook aan wie haar visie niet deelt. Desnoods door met geweld in te gaan tegen de wet en de democratie. Vooral in sociaal achtergestelde wijken in grootsteden trachten extremisten burgers mee te zuigen in hun ideologische strijd van wij tegen zij. Ze indoctrineren hen om zich op gewelddadige wijze te keren tegen de eigen samenleving.

De voorbije jaren werd Europa opgeschrikt door een reeks bloedige terroristische aanslagen die gepleegd (of geïnspireerd) werden door extremisten. Zoals die op 7 januari 2015 tegen de cartoonisten van het Franse, satirische magazine *Charlie Hebdo*. In de dagen daarna kwamen miljoenen Fransen op straat om hun gehechtheid aan waarden als vrijheid van meningsuiting, verdraagzaamheid en geweldloosheid uit te drukken. Onder de slogan ‘Je suis Charlie’ eta-leerden ze hun eendracht tegenover de extremisten die hen wilden

verdelen. Toen ik op vrijdagavond 13 november 2015 mijn smartphone opende, liep er een koude rilling over mijn rug. Ik las immers een tweet uit de Parijse concerthal Bataclan: ‘Ze slachten ons af. Een voor een. De politie moet nu binnenvallen.’ Terroristen kozen deze keer willekeurig volkomen onschuldige burgers als doelwit, op plaatsen waar ieder van ons weleens komt: een café, een voetbalmatch, een concertzaal. De demonstratie die daarop volgde, trok nog slechts enkele duizenden Fransen. Uit angst voor een volgende aanslag bleven de mensen thuis. Op 22 maart 2016 werd ook onze hoofdstad het slachtoffer van terreur. De metro en de luchthaven zijn hoogst symbolische plekken, omdat bijna elke landgenoot daar al ooit is geweest voor een vlucht of om een geliefde op te pikken. Iedereen voelt zich nu bedreigd, van Molenbeek tot in Bachten de Kupe. Die angstgevoelens moeten ernstig genomen worden, want ze worden opgewekt door reële bedreigingen. Daarna bleven de aanslagen elkaar opvolgen: Orlando, Nice, Berlijn... Elke aanslag dreef de samenleving verder uiteen. In Frankrijk bereikte het aantal islamofobe tweets een nieuw record na de aanslagen in Nice. In Duitsland staken extreemrechtse groeperingen een asielcentrum in brand.

Polarisering

Les extrêmes se touchent.

Als jonge vader voel ik evenveel pijn bij het zien van de foto van het Syrische jongetje Aylan, dat levenloos aanspoelde op een Turks strand, als van de beelden van de kinderen die een ijsje aten toen een terrorist de Promenade des Anglais in Nice opreed. Ook al zijn populisme en extremisme totaal verschillend, toch hebben ze één raakpunt: ze verdelen de samenleving in twee kampen van ‘wij tegen zij’.

Met gewelddadige aanslagen trachten extremisten de spanningen tussen verschillende gemeenschappen in de samenleving aan te wakkeren. En met radicale uitspraken gooien populistische leiders olie op het vuur. Zo voeden beiden een spiraal van polarisering, elk vanuit hun eigen radicaal tegengestelde maatschappijvisie. Het mag dan ook niet helemaal verbazen dat de overwinning van Trump ook op gejuich werd onthaald... bij IS en Al Qaeda.

Na de aanslagen op 22 maart 2016 in Brussel was er in de media nauwelijks tot geen aandacht voor al de hulpverleners, verplegers, chirurgen en ambulanciers die ver weg van de camera's de slachtoffers van de aanslagen verzorgden. Nergens las je in de krant de namen van de speurders en politieagenten die dag en nacht doorwerkten om nieuwe aanslagen te verijdelen. En op de sociale media werd er niet gesproken over de talloze burgers die diep geschokt waren door de aanslagen, maar die de dag erna toch weer de draad van hun leven wensten op te nemen en op de trein naar hun werk stapten. Al deze burgers toonden zich vastberaden om hun leven niet overhoop te laten gooien. Ze zijn vastbesloten om hun levensstijl niet te laten kapen door extremisten of populistische leiders. De waardige reactie van al deze mensen toont aan dat de polarisering toch niet zo alomtegenwoordig is als sommigen willen doen uitschijnen. Een mooi bewijs daarvan is dat de persoonlijkheid van 2016 niet een of andere politicus was, maar wel alle hulpverleners van 22 maart. Burgers zoals zij vormen het levende bewijs dat de meeste mensen het hoofd koel wisten te houden. Zij waren het die het land in alle stilte draaiende hielden. Het zijn gewone burgers als zij die de boel bijeenhouden. Deze redelijke burgers rekenen erop dat ook hun leiders het hoofd koel weten te houden en niet meesurfen op de golven van de angst. Ze verwachten van de politiek geen straffe uitspraken, maar wel een effectieve aanpak van de reële problemen.

We mogen populisme niet bestrijden met populisme. Net zomin als we extremistisch geweld kunnen bestrijden met nog meer blind geweld. Het overwinnen van de ene populist of extremist leidt dan enkel tot de opstanding van nieuwe populisten of extremisten, met mogelijk nog radicalere ideeën. Populisme en extremisme zijn immers mede het gevolg van een nieuwe breuklijn in ons maatschappelijke en politieke weefsel.

Nieuwe tweedeling

It's the migration, stupid!

Het politieke landschap slijt vandaag doormidden langs een nieuwe breuklijn. In de zomer van 2016 stond op de cover van het Britse magazine *The Economist* een kloof met als titel 'The new divide'. Die is niet langer links-rechts of conservatief-progressief, maar wel open-gesloten. De open samenleving lijkt de inzet te worden van het nieuwe politieke strijdtoneel. Je bent voor of tegen de globalisering, de migratie, de diversiteit... Populisten keren zich doorgaans tegen de open samenleving. Extremisten trachten ze zelfs met geweld omver te werpen.

Hét symbool van de nieuwe tweedeling is Donald Trump. Ook al is hij verkozen als kandidaat van de Republikeinse Partij, toch is hij allesbehalve een Republikein. Republikeinen pleiten traditioneel voor een strikt migratiebeleid. Trump daarentegen wil *elke* moslim de toegang tot de vs ontzeggen. Republikeinen zijn voor vrije handel. Trump is voor protectionisme. Republikeinen willen minder sociale zekerheid. Trump wil er net meer, maar dan enkel voor de blanke Amerikaan. Republikeinen steunen de NAVO. Trump noemt dat instituut 'overbodig'. Samengevat vertegenwoordigt Trump de

Amerikanen die zich willen afkeren van de rest van de wereld en die willen terugplooiën op zichzelf. De Amerikaanse publicist Thomas Friedman deelt de moderne samenleving daarom op in twee nieuwe groepen: *web people* en *wall people*. De eerste categorie plukt de vruchten van de globalisering en de digitalisering ('web'), terwijl de tweede categorie de nadelen ervan ondergaat en die fenomenen een halt wil toeroepen door een muur te bouwen ('wall'), zowel mentaal als fysiek. In Europa groeit eenzelfde tweedeling, nog aangewakkerd door terroristische aanslagen en de Syrische oorlogsvluchtelingencrisis. Eigenlijk willen populistische burgers doen geloven dat er nog maar één politiek thema van tel is: migratie. *It's the migration, stupid!*¹

De politieke strijd splitst uiteen in twee grote kampen. Aan de ene kant staan zij die de fundamenteën van de welvaart, het welzijn en de vrede van na de oorlog in Europa blijven verdedigen, zoals de Europese Unie, de NAVO, de VN, de vrijhandel en de rechtsstaat. Aan de andere kant vind je hen die het wereldbeeld van het eerste kamp met de sloophamer willen afbreken door in te zetten op economisch neoprotectionisme en politiek isolationisme.

Terwijl populistische burgers dit nieuwe onderscheid aan iedereen proberen op te dringen, lijken de redelijke en gematigde stemmen in het publieke debat wel met verstomming geslagen. De nieuwe tweedeling beantwoordt nochtans helemaal niet aan de realiteit! De vraag is niet of we voor of tegen een open samenleving zijn, maar wel hoe we veilig kunnen leven in een open wereld. De vraag is niet of we voor of tegen migratie zijn, maar wel hoe we de nieuwkomers beter kunnen integreren, zodat iedereen zich thuis blijft voelen.

1 In vergelijking met zijn Republikeinse voorganger Romney in 2012, deed Trump het vooral beter in staten met heel weinig immigranten...

www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Auteursfoto: Thomas Sweertvaegher

Omslagontwerp: Wim De Dobbeleer

Vormgeving: Studio Lannoo in samenwerking met Karakters

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2017 en Peter Van Rompuy

D/2017/45/406 - ISBN 978 94 014 4471 2 - NUR 740/754

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.